

ETELÄ-SAVON
HYVINVOINTIALUE

Sote-uudistus

Niina Helminen

Hankepäällikkö

KOHTI SOPIVIA PALVELUJA

Essoten henkilökohtaisen
budjetoinnin toimintamalli

Etelä-Savon sote-uudistus
Sopiva - Etelä-Savon henkilökohtaisen budjetoinnin hanke
31.12.2021

etela-savo.fi

ME
TEHDÄÄN

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	4
2	SOPIVA-HANKKEEN TAUSTAT	6
3	SOPIVA-HANKKEEN TAVOITTEET	8
4	HANKKEEN ETENEMINEN	9
4.1	Hankkeessa toteutunutta	10
4.2	Matkan varrella haastoivat	15
5	MITÄ SAIMME AIKAAN?	16
5.1	Sopivan tuen toimintamalli	17
5.2	Henkilökohtaisen budjetoinnin prosessi	19
5.3	Tuen muodot	23
5.4	Henkilökohtainen budjetointi tehdään yhdessä	26
6	KOHTI SUOMEN TOIMINTAMALLIA	28
7	POHDINTAA	30
	LÄHTEET	33

LIITTEET

Liite 1. Hankesuunnitelma

Liite 2. Nykytilan kuvaus

Liite 3. Kuvien tekstimuodot

Liite 4. Kyselyt ja haastattelut

Liite 5. Roolikartat

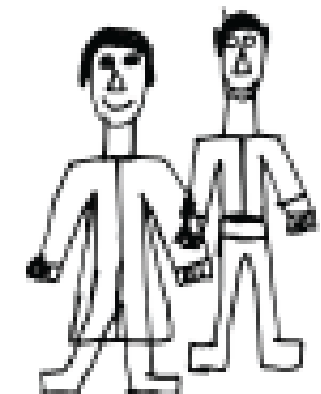
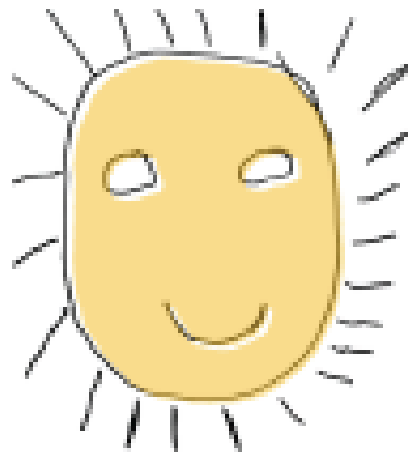
Liite 6. Sopivan tuen ja palvelujen vaikutukset hyvinvointiin ja kustannuksiin

Liite 7. Sopivan tuen suunnittelun välineet

Liite 8. Kuvitusmateriaali

Liite 9. Tukirinkimateriaali

JOKAISELLE SOPIVA,
JOKAISELLE ERIKAINEN!

1 JOHDANTO

Vammaisten henkilöiden henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluhanke toteutettiin vuosien 2020–2021 aikana. Sopiva Etelä-Savon henkilökohtaisen budjetoinnin hanke oli yksi Vammaisten henkilöiden henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluhankkeen yhdeksästä alueellisesta hankkeesta. Valtakunnallista kokeiluhanketta ohjasi sosiaali- ja terveysministeriö (STM). Kaikki alueelliset hankkeet osallistuivat Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) koordinoimaan valtakunnalliseen kehittämistyöhön. THL on vastannut käsitetyön koordinoinnista sekä hallituksen esitykseen vaadittavien taustamateriaalien ja tutkimuksen tuottamisesta. Lisäksi THL on koonnut ehdotuksen valtakunnalliseksi HB-malliksi.

Henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluhanke perustui pääministeri Marinin hallitusohjelmaan, ja sen tavoitteena oli vahvistaa vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeutta, osallisuutta ja valinnanmahdollisuuksia siten, että apua ja tukea on saatavissa joustavasti elämän eri tilanteisiin ja tarpeisiin kullekin henkilölle parhaiten sopivalla toteutustavalla. Hankkeessa kuvattiin nykyisen lainsäädännön mahdollistamat yksilölliset palvelujen järjestämis- ja toteuttamisratkaisut sekä luotiin säädösluonnoksen muotoon laadittu henkilökohtaisen budjetoinnin malli. THL:n koostama ehdotus HB-mallista luovutetaan STM:lle joulukuussa 2021 (Viite: www.thl.fi/hb-hanke).

Henkilökohtaisella budjetoinnilla (HB) tarkoitetaan palvelujen järjestämistapaa, jossa käyttäjä hankkii palveluja hänelle myönnetyllä henkilökohtaisella budjetilla. Se voi olla ainut järjestämistapa tai yksi järjestämistapa muiden rinnalla. Henkilökohtaisessa budjetoinnissa käyttäjä on keskiössä suunnittelemassa, valitsemassa ja päättämässä palvelujensa toteuttamisesta. Budjetoinnin tavoitteena on mahdollistaa yksilölliset palvelun, tuen ja avun ratkaisut.

Henkilökohtaisella budjetilla (HB) tarkoitetaan palveluihin käytettävissä olevia varoja, joiden määrä perustuu käyttäjälle myönnettyyn ja hänen yksilöllisen palvelutarpeensa mukaiseen palvelukokonaisuuteen. Henkilökohtaisella budjetilla voidaan vastata vain niihin tarpeisiin, joita varten se on myönnetty.

(Viite: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Henkilökohtaisen budjetoinnin hanke. Henkilökohtaisen budjetoinnin sanasto. Julkaisematon sanasto.)

Sopiva- Etelä-Savon henkilökohtaisen budjetoinnin hanke käynnistyi 1.9.2020 ja päättyi 31.12.2021. Rekrytointien ja kehittäjäkumppanin hankinnan jälkeen hankkeessa edettiin hankesuunnitelman mukaisesti. Hankeaikaan liittyi pandemiatilanteen vuoksi haasteita ja kaikki tapahtumat jouduttiin järjestämään virtuaalisina.

Sopiva hanke voidaan jakaa kahteen osaan: tiedonkeruuvaiheeseen ja Sopivan tuen toimintamallin kehittämiseen. Tiedonkeruuvaihe kesti hankkeen alusta ke-säkuun 2021 alkuun. Hankkeessa järjestettiin Kehittämö -tapahtumia, Kohtaa-moja ja koulutusta hankesuunnitelman mukaisesti. Lisäksi tiedon keräämiseksi toteutettiin kaikille avoin kysely henkilökohtaisesta budjetoinnista sekä asiak-kaiden, läheisten ja työntekijöiden haastatteluja.

Kesästä alkaen keskityttiin Sopivan tuen toimintamallin kehittämiseen yhteis-työverkostojen kanssa. Useista eri näkemyksistä ja monien prosessien myötä Sopivan tuen toimintamalli jalostui ja laajentui hankkeen alkuperäisestä hanke-suunnitelmasta ja henkilökohtaisesta budjetista Sopivan tuen toimintamalliksi. Sopivan tuen toimintamallissa asiakas kohdataan ja häntä kuullaan kaikissa asiakasprosessin vaiheissa. Olennaista on järjestää asiakkaalle oikeanlaista tu-kea huomioiden erilaiset tuen muodot. Sopivan tuen päämääränä on edistää hyvää ja omannäköistä elämää. Tavoitteena on vahvistaa henkilön itsemäärää-misoikeutta, osallisuutta ja valinnanmahdollisuuksia. Sopiva tuki mahdollistaa yksilölliset, tarpeenmukaiset ja oikea-aikaiset palvelut. Tarkoitus on, että apua ja tukea on saatavissa joustavasti ja yksilöllisesti elämän eri tilanteisiin ja tar-peisiin kullekin henkilölle parhaiten sopivalla toteutustavalla. Henkilökohtainen budjetti on yksi mahdollinen palvelujen järjestämisen tapa.

Hankkeen loppuaikana varmistettiin Sopivan tuen toimintamallin jalkautumista käytäntöön mm. tuottamalla valmiita koulutusmoduuleita työntekijöille ja asiak-kaille. Tämä on tärkeää myös siksi, että Sopivan tuen toimintamallia on tarkoitus laajentaa tulevalle Etelä-Savon hyvinvointialueelle ja koskemaan vammaispal-velujen asiakkaiden lisäksi myös muita asiakasryhmiä.

Kesän aikana hankkeessa tapahtui useampi henkilövaihdos. Hankkeen loppu-aikaan saatu vammaispalvelujen kokemus ja osaaminen hyödytti hankkeen ta-

voitteita, Sopiva toimintamallin luomista ja tulee hyödyttämään myös sen jalkauttamista 1.1.2022 alkaen. Hankkeessa teimme yhteistyötä useiden eri tahojen kanssa: valtakunnallinen henkilökohtaisen budjetoinnin hanke, alueelliset henkilökohtaisen budjetoinnin hankkeet, paikalliset hankkeeseen sitoutuneet järjestötoimijat (Mikkelin seudun Kehitysvammaisten Tuki ry, Etelä-Savon CP-yhdistys ry, Yhdenvertainen Etelä-Savo ry ja alueelliset vammaisneuvostot) Essoten (Etelä-Savon sosiaali- ja terveystalvelujen kuntayhtymä) ja Vaalijalan henkilöstö, palveluntuottajat sekä hankkeen yhteistyökumppanit (KVPS, Suunta, Metropolia AMK, Diak AMK ja Kukunori ry).

Erittäin tyytyväisiä olemme siihen, että Sopivan tuen toimintamalli otetaan käyttöön Essoten vammaispalveluissa 1.1.2022 nykytilasäädännön mukaisesti. Vaikka hanke päättyy, Sopivan tuen toimintamalli jää elämään. Sopivan tuen mallia kehitetään edelleen hyödyntäen saatuja kokemuksia. Toivomme henkilökohtaisen budjetoinnin lain tulevan voimaan lähivuosina.

2 SOPIVA-HANKKEEN TAUSTAT

Sopiva- Etelä-Savon henkilökohtaisen budjetoinnin hankkeen tausta ja lähtökohdat on määritelty tarkasti hankkeen suunnitteluvaiheessa hankesuunnitelmassa (Liite 1). Etelä-Savo on maantieteellisesti laaja ja jakautuu kaupunki- ja kuntataajamakeskuksiin sekä maaseutumaiseen alueeseen. Etäisyydet haastavat kehittämään uudenlaisia palveluiden tuottamisen ja järjestämisen tapoja hyödyntäen myös teknologiaa ja etäyhteyksiä. Etelä-Savossa on vahva tahtotila ja edellytykset sosiaalipalveluiden kehittämiseksi ja rakenteiden uudistamiseksi. Alueella on myös tarve uudistaa palvelujärjestelmää vastaamaan toimintaympäristön muutoksia ja palveluiden käyttäjien tarpeita.

Sopiva-hankkeen hallinnoinnista on vastannut Essote yhdessä hanketoteuttajakumppaneiden kanssa. Osatoteuttajana on toiminut Vaalijalan kuntayhtymä. Olemme jakaneet näkemyksen, jonka mukaan henkilökohtaisella budjetoinnilla on mahdollista lisätä henkilön itsemääräämisoikeutta, osallisuutta ja valinnanmahdollisuuksia siten, että apua ja tukea on saatavissa joustavasti elämän eri tilanteisiin ja tarpeisiin henkilölle parhaiten sopivalla toteutustavalla yksilöllisiin tarpeisiin vastaten.

Etelä-Savossa toteutettiin henkilökohtaisen budjetoinnin pilotti vuosina 2017–2018. Kokemukset olivat myönteisiä. Essote hankkeen hakijana suhtautuu avoimesti ja myönteisesti uudenlaisien toimintatapojen kehittämiseen. Henkilökohtaisen budjetoinnin kehittäminen nähdään tärkeänä erityisesti asiakasosallisuuden kehittämisen näkökulmasta. Samalla kehittämistyö haastaa työntekijöitä tekemään työtä uudella tavalla. Tämä tulee myös esille vuonna 2020 valmistuneessa Essoten vammaispoliittisessa ohjelmassa, joka laadittiin osallistaen useita eri verkostoyhteistyötahoja ja kokemusasiantuntijoita. Aito osallisuus ja vammaisten henkilöiden äänen kuuluminen läpi vammaispalveluprosessin on ollut avainasemassa hankkeen kehittämistyössä. Itsemääräämisoikeus voi vahvistua silloin, kun vammaisen henkilön oma mielipide, tahto ja toive saadaan kuultua ja osaksi päätöksentekoprosessia.

Tuotimme Terveystieteiden- ja hyvinvoinnin laitoksen pyynnöstä vapaamuotoisen nykytilan kuvauksen vammaispalveluiden osalta. Nykytilan kuvaus on toiminut alueellisen hanketyön pohjana, luonut kehittämistyön alueelliset lähtökohdat sekä tuottanut tietoa valtakunnallisen Henkilökohtaisen budjetoinnin hankkeen käyttöön.

Väestörakenteeltaan Etelä-Savo on Suomen ikääntynein ja nopeasti ikääntyvä maakunta. Valtakunnallisesti vertailtuna (THL:n raportti 7/19) vammaispalvelujen kustannukset ovat korkeat ja myönnettyjen palvelujen ja tukien kokonaismäärä asukaslukuun suhteutettuna on maan suurin, mutta silti kaikki asiakkaat eivät ole tyytyväisiä saamiinsa palveluihin. Tunnistettuja tarpeita ovat peruspalveluiden vahvistaminen, palvelurakenteen keventäminen, monipuolisempi tarve kotiin annettaville palveluille, elämänhallintaa tukevien vaihtoehtoisten palveluntuottamistapojen kehittyminen, palveluohjauksen ja palvelutarpeen arvioinnin kehittäminen ja yhtenäisten palvelujen myöntämisperusteiden selkiyttäminen.

Tehdyssä nykytilan kuvauksessa kuvataan tarkasti Etelä-Savon alueellinen vammaispalveluiden toiminta, asiakasmäärät, palveluiden järjestämiseen ja tuottamiseen liittyvät asiat sekä tunnistetut kehittämiskohdat. Nykytilan kuvauksessa on kuvattu myös jo meneillään olevia kehittämistoimenpiteitä alueella.

Nykytilan kuvauksessa taustoitetaan myös henkilökohtaisen budjetoinnin aiemmat kokeilut ja pilotit alueella. Liitteenä nykytilan kuvaus kokonaisuudessaan (Liite 2).

3 SOPIVA-HANKKEEN TAVOITTEET

Hankkeen päätavoitteena oli yhdessä kehittää ja mallintaa innovatiivinen henkilökohtaisen budjetoinnin järjestämisen tapa, joka vastaa alueen ja sen asukkaiden tarpeisiin ja jonka vaikutuksia ja kustannusvaikutuksia voidaan tehokkaasti seurata ja arvioida. Tavoitteena oli, että tämä järjestämisen tapa on joustava ja myöhemmin jatkokehitettävissä. Järjestämistavan tulee tulevaisuudessa toteutua hankkeen alueella yhdenmukaisesti Suomen mallin kanssa ja juurtua toimivaksi, kuntalaisten osallisuutta ja valinnanvapautta edistäväksi toimintata-vaksi.

Innovaation ymmärrämme hankkeessa uutuusarvoa sisältäväksi tiedoksi, toimintatavaksi, palveluksi tai muuksi yhdistelmäksi, joilla vahvistetaan kansalaisyhteiskuntaa, lisätään sosiaalista pääomaa ja kansalaisten hyvinvointia, sekä osallisuutta ja toimijuutta ja/tai parannetaan palveluita tai palvelujärjestelmää. Päätavoitteeseen etsimme vastauksia avainkysymysten avulla.

Kuva 1. Avainkysymykset. (Kuvan sisältö tekstimuodossa liite 3)

Päätavoitteen ja avainkysymysten lisäksi hankesuunnitelmassa määriteltiin alatavoitteet.

Kuva 2. Alatavoitteet. (Kuvan sisältö tekstimuodossa liite 3)

4 HANKKEEN ETENEMINEN

Hankkeessa on edetty hankesuunnitelman mukaisesti. Hankkeen etenemiseen on keskeisesti kuulunut monipuolinen viestintä hankkeen osatoteuttajien ja yhteistyö- ja kehittämiskumppaneiden suuntaan. Hankkeen etenemisestä on mm. raportoitu kuukausittain Hankesalkku-palvelussa. Raportti on toimitettu myös hankkeen ohjausryhmälle tiedoksi. Olemme myös lisänneet säännöllisesti sisältöä Sopivan sivulle THL:n yhteistyötilassa. Verkostoille suoraan sähköpostilla lähetettyjen kuukausitiedotteiden lisäksi olemme tehneet erilaisia tapahtuma- ja esittelyjulkaisuja, joissa kanavina ovat olleet Etelä-Savon sote-uudistuksen verkkosivut ja Facebook -sivut, Essoten intra ja Vaalijalan some ja verkkosivut. Somejulkaisujen ajankohtaan on osaltaan vaikuttanut Etelä-Savon sote-uudistuksen muiden hankkeiden ja tapahtumien julkaisut, mistä syystä Sopiva-hankkeen julkaisujen ajankohdista on täytynyt sopia erillisen julkaisusuunnitelman mukaisesti. Sopivan verkkosivuilla on raportin luovuttamiseen mennessä vierailut 2503 kävijää, keskimääräinen sivuilla käytetty aika on ollut 2:48 minuuttia (Google Analytics).

4.1 Hankkeessa toteutunutta

Hankkeen ohjaus- ja ydinryhmät ovat kokoontuneet säännöllisesti. Ohjausryhmä kokoontui kolme kertaa ja ydinryhmä 12 kertaa. Osallistumisaktiivisuus on ollut vaihtelevaa. Kokouksiin osallistuneet jäsenet ovat ottaneet aktiivisesti kantaa kulloinkin esillä olleeseen asiaan ja antaneet hyviä toiminta- ja kehitysideoita läpi hankkeen. Olemme tarjonneet ydinryhmäläisille mahdollisuuden myös kahdenkeskisiin keskusteluihin Sopivan tuen toimintamallin kehittämiseksi ja raportoineet kuukausittain ohjausryhmälle hankkeen edistymisestä. Hanketiimi on saanut ohjaus- ja ydinryhmiltä positiivista palautetta hyvästä työotteesta ja hankkeen edistämisestä suunnitelman mukaisesti.

Toteutimme keväällä 2021 kaikille avoimen kyselyn koskien vammaispalvelujen kehittämistä ja henkilökohtaista budjetointia. Järjestimme myös haastattelut vammaispalvelujen ammattilaisille, asiakkaille ja asiakkaiden läheisille. Haastattelun runkona käytettiin kyselyn kysymyksiä. Kyselyä ja haastatteluja markkinoitiin laajasti alueen sanomalehdissä, sosiaalisessa mediassa, hankkeen omilla verkkosivuilla ja sähköpostitse verkostoille jaetuissa tiedotteissa. Kyselyyn ja haastatteluihin osallistui yhteensä lähes 100 ammattilaista, asiakasta ja asiakkaiden läheistä. Kerätystä materiaalista on tehty omat, erilliset yhteenvedot ja ne ovat liitettynä tähän raporttiin (Liite 4).

Hanketiimi on koko hankkeen ajan suunnitellut ja työstänyt aktiivisesti yhdessä toteuttajakumppanin (KVPS) kanssa Sopiva-hankkeen henkilökohtaisen budjetoinnin mallia Etelä-Savoon. Toteutimme yhteiskehittämisen tilaisuuksia yhdessä kaikkien kehitysyhteistyökumppaneiden kanssa. Hankkeen aikana järjestettiin kuusi Kehittämö- ja kolme Kohtaamo tilaisuutta. Kehittämöt olivat avoimia tilaisuuksia, joiden oli tarkoitus kerätä laajasti yhteen alueen verkostoja ja joihin kaikki vammaispalvelujen henkilökohtaisesta budjetoinnista ja sen kehittämisestä kiinnostuneet voivat osallistua. Kohtaamot olivat matalan kynnyksen keskustelukahviloita, joissa syvennettiin edellisen Kehittämön teemaan vapaamuotoisen keskustelun kautta.

Essoten ja Vaalijalan henkilöstölle järjestettiin kolme koulutustilaisuutta. Ensimmäinen Sopiva-hankkeen koulutustilaisuus järjestettiin helmikuussa 2021 tee-

mana Henkilökohtainen budjetointi käsitteenä - mitä kaikkea se tarkoittaa? Toisen, maaliskuisen koulutuksen aiheena oli Kokemuksia henkilökohtaisen budjetoinnin käytöstä, mitä kaikkea on tärkeää ottaa huomioon? Sopiva-hankkeen kolmas koulutustilaisuus järjestettiin toukokuussa ja sen aiheena oli tuettu päätöksenteko.

Kehittämöt, Kohtaamot ja koulutukset suunniteltiin ja järjestettiin yhteistyössä yhteistyökumppanien kanssa verkkotapahtumina. Hankkeen toteuttajakumppanit vastasivat koulutusten sisällöistä ja toteutuksesta. Aktiivisesta markkinoinnista huolimatta osallistujamäärä varsinkin Kohtaamoissa jäi vähäiseksi, odotimme saavamme kerättyä niistä enemmän hankkeessa hyödynnettävää materiaalia. Saimme kuitenkin aikaan hyvää keskustelua ja ajatuksia peilaten edellisiin Kehittämöihin ja niiden aiheisiin. Tapahtumissa saamatta jäänyt tieto kompensoitui kiitettävästi kyselyssä ja haastatteluissa saatujen vastausten muodossa.

Essoten vammaispalvelujen kaksi sosiaalityöntekijää asiakkaineen ja Sopiva-hankkeen hanketiimi osallistuivat valtakunnallisen vammaisten henkilöiden henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluhankkeen toteuttamaan sosiaalityön tutkimukseen. Tutkimuksessa tarkasteltiin henkilökohtaista budjetointia vammaispalvelun sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden näkökulmista. Aineistoa kerättiin sosiaalityöntekijöiden vinjettityöskentelyssä (kirjoitustehtävässä) tuottamista teksteistä, sosiaalityöntekijöiden ja vammaispalvelun asiakkaiden vastauksista kyselyyn sekä ryhmähaastatteluista.

Sopiva-hanke järjesti yhteistyössä Metropolia Ammattikorkeakoulun kanssa neljä erillistä roolikarttoihin keskittyvää työpajaa. Jokaisessa työpajassa oli oma erillinen teemansa: Roolikartat yhteisessä käsittelyssä -Yhteisen ymmärryksen löytöretki, Ohjeistus ja työvälineet - Miten kartat hyödyksi ja työn iloksi, Toimeenpano - Muutos on mahdollisuus ja Sopivan tuen toimintamalli - Roolikartat muutostyön tueksi. Osallistujien joukossa oli hanketiimiläisten lisäksi palvelutuottajia, vammaispalvelun asiakkaita ja asiakkaiden läheisiä. Työpajoista kerätystä materiaalista täydennettiin asiakkaan ja työntekijän roolikarttaa ja tuotettiin palveluntuottajan roolikartta henkilökohtaisen budjetoinnin toimintatavan kehittämiseksi sote-palveluiden järjestämisessä. Roolikarttoja kehitettiin asiakkaan

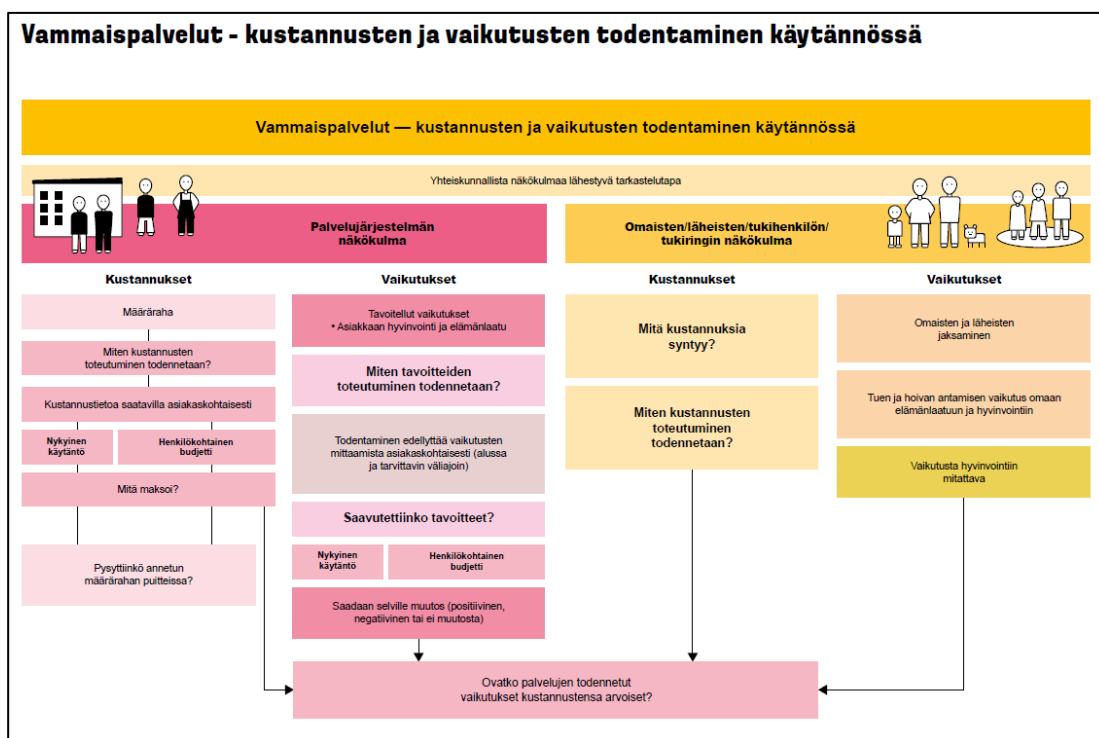
aseman vahvistamiseksi ja työntekijöiden sekä palvelutuottajien työn tueksi. Jokainen roolikartta on visuaalisessa muodossa, palvelutuottajan roolikartta alla esimerkkinä. Visuaalisen muodon lisäksi jokaisesta roolista on kerrottu tarkemmin ja annettu vinkkejä roolikartan käyttöön. Roolikartat kokonaisuudessaan liitteissä (Liite 5).

Kuva 3. Palveluntuottajan roolikartta. (Kuvan sisältö tekstimuodossa liite 3)

Hankkeen toisen oppilaitosyhteistyökumppanin, Diakonia-ammattikorkeakoulun tehtävänä oli selvittää hankkeen aikana nyt kehitettävän henkilökohtaisen

budjetoinnin toimintatavan vaikutukset hyvinvointiin ja kustannuksiin ja lisäksi arvioida, mitä kehitettävässä toimintatavassa pitää huomioida, että jatkossa voidaan arvioida henkilökohtaisen budjetoinnin toimintatavan kykyä tuottaa tavoiteltuja vaikutuksia ja millaisilla mittareilla vaikutuksia todennetaan. Hankkeen aikana tehtiin paljon yhteistyötä. Diakin loppuraportin sisältö ei kaikilta osin vastaa Essoten näkemystä eikä Essoten asiakasprosessin vaiheita. Diak esittää raportissaan, että henkilökohtaisen budjetoinnin myötä asiakkaan ja erityisesti läheisten osallistuminen ja ajankäyttö asiakkaan palvelujen järjestämisessä ja toteuttamisessa lisääntyy merkittävästi ja tämä tulisi huomioida kustannuslaskennassa. Muulla tavalla tuotettujen palvelujen kustannuksiksi ei tällä hetkellä huomioida läheisen neuvotteluihin käyttämää aikaa tai muita kustannuksia. Jotta vertailtavuus säilyy, ei näin voida tehdä henkilökohtaisen budjetoinnin kohdalla. Asiakkaan ja läheisten jaksamiseen tulee kuitenkin kiinnittää huomiota. Jaksamista tai vaikutusta hyvinvointiin ei voida kuitenkaan nykyisessä järjestelmässä mitata. Diakin Sopiva tuen ja palvelujen vaikutukset -raportti löytyy liitteistä (Liite 6).

Kuva 4. Vammaispalvelut – kustannusten ja vaikutusten todentaminen käytännössä. (Kuvan sisältö tekstimuodossa liite 3)

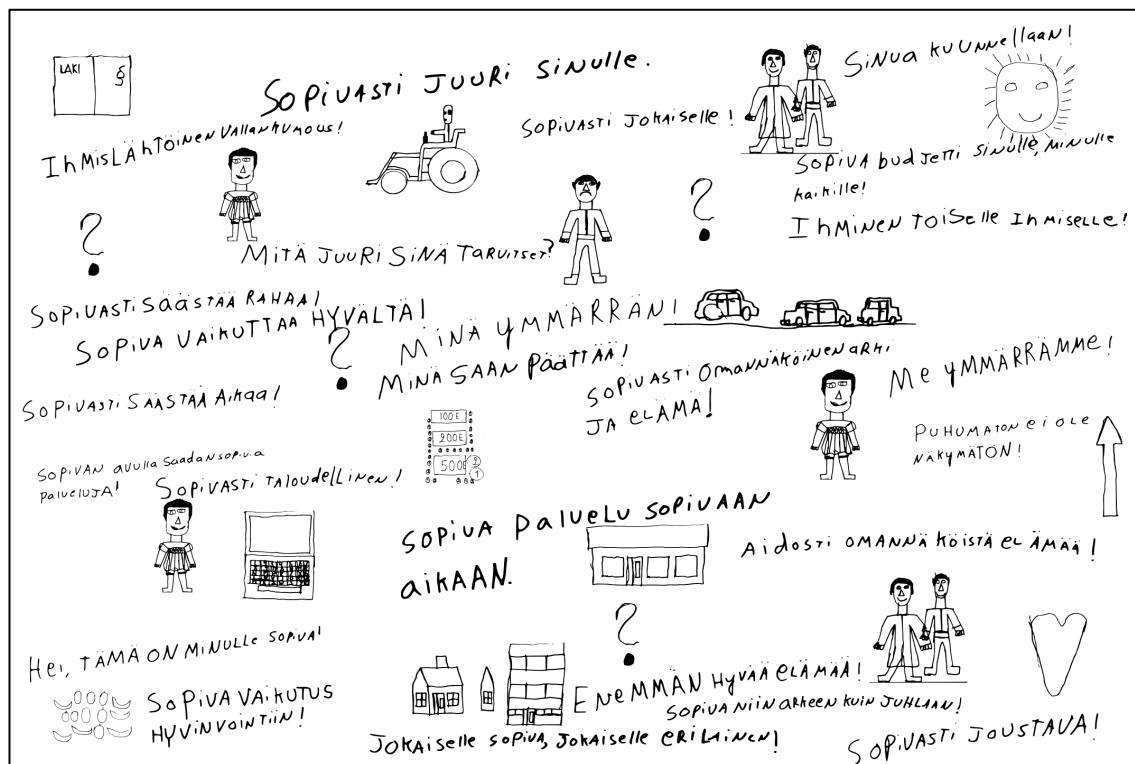
Sopiva-hanke on järjestänyt kaksi kaikille avointa webinaaria teemalla Kohti Sopivia palveluja. Ensimmäinen webinaari oli kesäkuussa ja siellä kuultiin puhujina muun muassa filosofi Frank Martelaa, aivotutkija Minna Huotilaista ja kokemusasiantuntija Pekka Hyysaloo. Hankkeen päätöswebinaarissa marraskuussa pääesiintyjänä kuultiin artisti ja puhuja Marko Vuoriheimoa. Kumpaankin tapahtumaan sisältyy hankkeen toiminnan esittelyä, paneelikeskusteluja ja tervehdyksiä hankkeen yhteistyökumppaneilta. Kummassakin tapahtumassa oli mukana myös viittomakielen tulkit ja tilaisuudet olivat striimattuja. Tapahtumat saivat osallistujilta kiitosta mielenkiintoisesta sisällöistä ja toimivista järjestelyistä.

Tapahtumien järjestämisen lisäksi osa hanketiimiläisistä osallistui keväällä hankkeen yhteistyökumppani Kukunorin järjestämään koulutukseen 'Miten HB:ta sovelletaan meillä ja maailmalla - teoriasta käytäntöön'. Hanketiimi on tavannut myös Etelä-Savon sote-uudistustiimien hankkeiden väkeä ja Vetovoimainen Kotihoito -hankkeen henkilöstöä ja tutustunut Vammaispalvelujen osaamiskeskus -pilottiin. Tapaamisten tavoitteena oli kartoittaa hankkeiden rajapintoja sekä yhteistyömahdollisuuksia.

Hankkeen loppuaikana keskityttiin jalkauttamaan uutta Sopivan tuen toimintamallia ja henkilökohtaista budjetointia osana sitä. Työntekijöille, asiakkaille ja palveluntuottajille järjestettiin koulusta sekä tiedotus- ja keskustelutilaisuuksia. Lisäksi vammaispalvelujen sisälle rakennettiin jalkauttamista tukevia rakenteita. Henkilökohtaisen budjetoinnin asiakkaat keskittyvät alkuvaiheessa hanketyössä HB:hen perehtyneille palveluohjaajalle ja sosiaalityöntekijälle. He toimivat palveluohjaajien tukena, kun arvioidaan HB:n mahdollisuutta asiakkaan palvelujen toteuttamisessa. Henkilökohtaisen budjetoinnin toteuttamista ja arvon määrittämistä varten perustetaan työryhmä.

Olemme hankkeessamme kiinnittäneet erityistä huomiota tuottamiemme materiaalien selkeäkielisyyteen ja saavutettavuuteen. Olemme pyrkineet mainostamaan tilaisuuksiamme niin, että eri tavoin vammaiset ja heidän läheisensä saivat tiedon. Olemme käyttäneet monipuolisesti eri kanavia ja tuottaneet sekä yleis- että selkokielistä mainosmateriaalia. Sopiva-hankkeen verkkosivuille on myönnetty selkomerkki.

Viestintä- ja vaikuttavuusosaamista hankimme Pertin Valinta yritykseltä. Pertin Valinta on Pertti Kurikan Nimipäivät punkbändin perustama outsider-taiteen valintatalo ja välitystoimisto. Heidän tavoitteenaan on tukea taiteilijoiden osallisuutta, työllisyyttä ja välittää outsider-taidesisältöjä ja erilaisia palveluja asiakkaille. (www.pertinvalinta.fi) Pertin valinnan työntekijöiden kanssa teimme tiivistä yhteistyötä. He järjestivät hankkeen työntekijöille myös työpajan, jotta saisivat informaatiota Sopiva-hankkeesta. Pertin Valinta tuotti lyhyen mainosvideon, muutamia valmiita mainosbannereita ja monia yksittäisiä kuvia/tekstejä, joita voimme esimerkiksi Canva-ohjelmalla hyödyntää lukuisiin eri tarpeisiin. Materiaalit ovat hyödynnettävissä myös jatkossa liitettynä aiheeseen. Alla olevassa kuvassa ovat nämä kuvat/tekstit nähtävissä. heidän tuottama juliste on sijoitettu esimerkkinä myös raportin alkuun ennen johdantoa. Sopiva elämä -video on katsottavissa Etelä-Savon sote-uudistuksen YouTube -kanavalla linkin [Sopiva elämä kautta.](#)

Kuva 5. Pertin Valinnan tuottama kuvituskuva (Kuvan sisältö tekstimuodossa liite 3)

4.2 Matkan varrella haastoivat

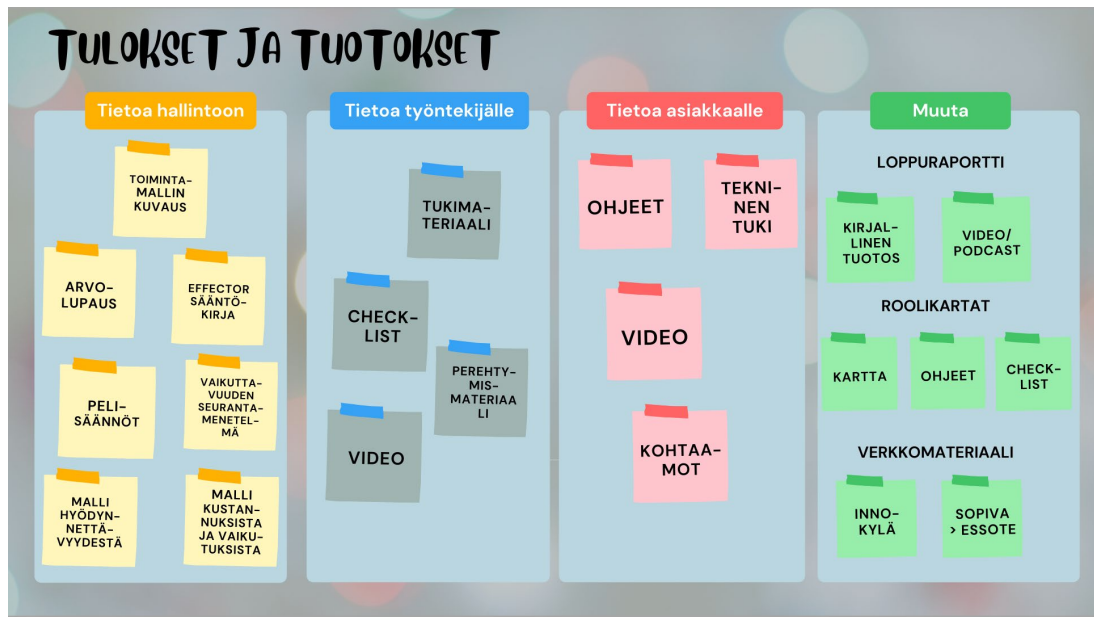
Hankkeen etenemistä ja tavoitteiden mukaista työskentelyä haastoivat hetkitäin yhteiskehittämiseen osallistuvien tahojen aikataulut ja kiinnostuneiden

niukka määrä. Koronapandemia oli valtakunnallisesti yhteinen nimittäjä, jonka vaikutus näkyi niin hankkeen omien etätilaisuuksien järjestämisenä, että valtakunnallisen hankkeen työskentelypäivien toteutumisena Teams- yhteyden välityksellä. Hanketiimin ja hankkeen keskeisten yhteistyökumppaneiden välillä on ollut ajoittain näkemyseroja eri osa-alueiden edistämisyjärjestyksestä tai tavoista, joilla niitä lähestytään. Yhteisen, jaetun näkemyksen äärelle pääseminen on vaatinut keskustelua ja kompromisseja.

Vammaisten henkilöiden niukka osallistuminen oli toisaalta oletettavaa aiempien henkilökohtaisen budjetoinnin hankkeiden ja – pilottien pohjalta, mutta silti yritimme parhaamme mukaan tavoittaa erilaisia ihmisiä ja kutsua heitä mukaan. Vammaisten, vaikeavammaisten ja kehitysvammaisten henkilöiden niukka osallistuminen ja sen herättämät kysymykset kulkivat hanketyömme matkassa alusta loppuun asti. Vammaisten henkilöiden joukossa on runsaasti henkilöitä, joilla ei ole henkilökohtaisia resursseja tai halua osallistua yhteiskehittämiseen. Osalle näin ylätasolla toimiva työskentely on vaativaa. Osaa saattoivat haastaa etäyhteyksien käyttö tilaisuuksien järjestämisessä. Yksi näkökulma, jota saimme myös asiakkaille ja läheisille suunnatun avoimen kyselyn tuloksista oli toteamus, että iso osa vammaisista on tyytyväisiä palveluihinsa. Osa ei siis ehkä ole nähnyt mitään tarvetta osallistua henkilökohtaisen budjetoinnin kehitystyöhön tämän vuoksi.

5 MITÄ SAIMME AIKAAN?

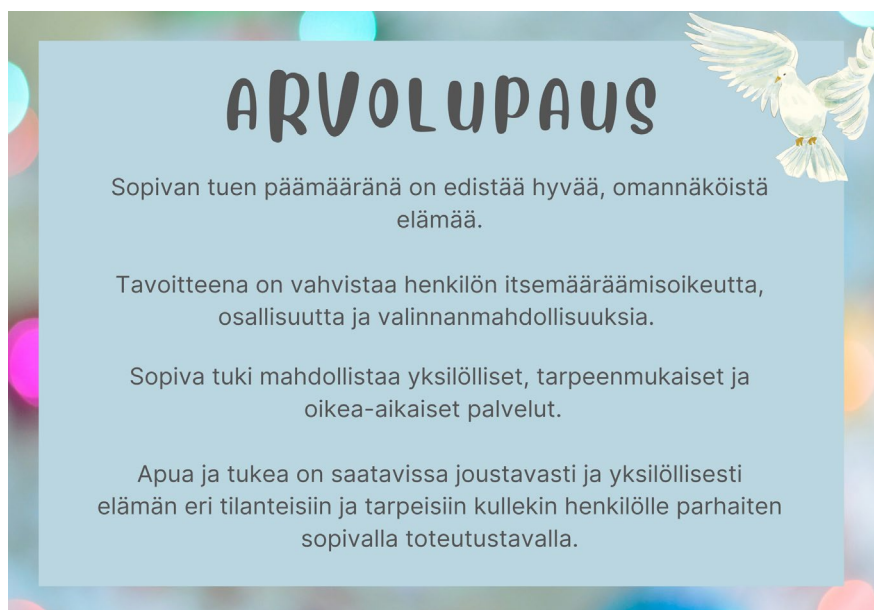
Sopiva-hankkeessa tuotetut materiaalit ja kokonaisuudet on kuvattu alla olevaan kuvaan. Tuotokset on jaoteltu hallinnollisiin asioihin, työntekijöihin ja asiakkaiden materiaaleihin sekä muihin, johon kuuluvat viralliset lopputuotokset (raportti) ja visuaalisten tuotosten sijoittuminen verkossa.

Kuva 6. Tulokset ja tuotokset. (Kuvan sisältö tekstimuodossa liite 3)

5.1 Sopivan tuen toimintamalli

Sopivan tuen toimintamalli on syntynyt yhteiskehittämisen lopputuloksena. Hankkeen etenemisen eri vaiheissa on tarkasteltu ja tutkittu asiakasta, läheisiä, ammattilaisia, palvelujärjestelmää, palveluja ja kaikkea sitä, mitä heidän välil-lään tapahtuu. Yhteiskehittämistä on tehty alueellisen hankkeen, yhteistyö-kumppaneiden sekä valtakunnallisen henkilökohtaisen budjetoinnin hankkeen kanssa. Vammaispalveluprosessin tarkemman tarkastelun ja henkilökohtaisen budjetoinnin erilaisten mallien, arvopohjan ja toteuttamistapojen kautta muo-dostui Sopivan tuen toimintamalli.

Kuva 7. Arvolupaus. (Kuvan sisältö tekstimuodossa liite 3)

Sopivan tuen toimintamalli ei ole vain henkilökohtaisen budjetoinnin prosessi, vaan siinä toteutuu asiakaslähtöinen toimintakulttuuri. Toimintamalli huomioi asiakkaan omat toiveet ja tuen tarpeet kaikissa vammaispalveluprosessin vaiheissa. Henkilökohtainen budjetti voi olla yksi tapa järjestää asiakkaalle sopivat palvelut. Sopivan tuen toimintamallilla palvelut voidaan järjestää myös jollakin muulla järjestämisen tavalla, kuten esimerkiksi palvelusetelillä tai ostopalveluna. Toimintamalli on kuvattu visuaaliseen muotoon ja se on löydettävissä Sopivan verkkosivuilta osoitteesta <https://etela-savo.fi/muutosohjelma/sopiva/>.

Sopivan tuen toimintamalli otetaan käyttöön Essoten alueella 1.1.2022 perustuen nykyiseen lainsäädäntöön. Asiakasprosessin vaiheet eivät muutu. Asiakasprosessin eri vaiheissa kiinnitetään huomioita asiakkaan kuulemiseen ja osallistamiseen. Sopivan tuen yhtenä järjestämisen tapana voi olla henkilökohtainen budjetti. Uusi toimintamalli otetaan käyttöön vaiheittain uusien asiakkaiden kohdalla ja sellaisten asiakkaiden kanssa, joille perinteinen palvelujen järjestämisen tapa ei ole toimiva tai ei vastaa asiakkaan tarpeita. Asiakkaan kanssa yhdessä etsitään sopivat palvelut asiakkaat tilanteeseen ja selvitetään eri vaihtoehtoja.

Sopivan tuen toimintamalli otetaan aluksi käyttöön vammaispalvelujen asiakkailla, mutta voidaan tulevaisuudessa laajentaa myös muille asiakasryhmille ja tulevalle Etelä-Savon hyvinvointialueelle. Henkilökohtaista budjettia voidaan

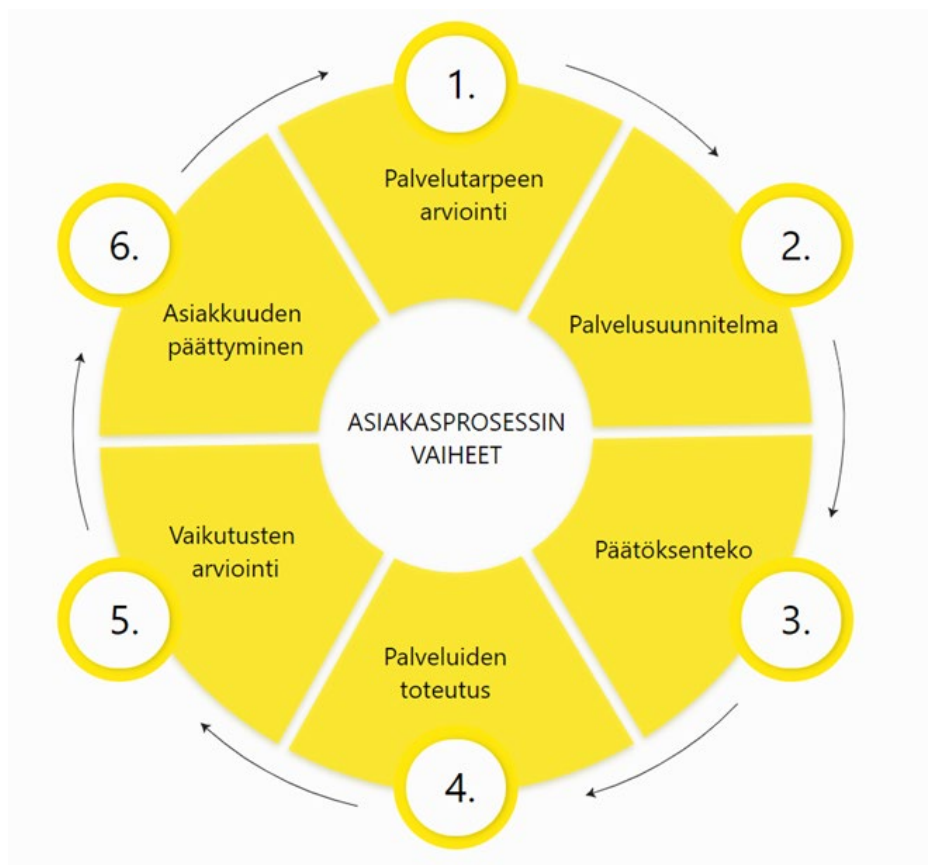
käyttää kaikkien vammaispalvelujen järjestämisessä, mikäli se on asiakkaan ja työntekijän mielestä järkevää ja mahdollista. Järjestettävien palvelujen tulee olla perusteltuja ja vamman kannalta välttämättömiä palvelutarpeita kohtuullisin kustannuksin. Päätös on palvelukohtainen.

Henkilökohtaisen budjetin hallinnointia varten Essotessa otetaan käyttöön Polycon Oy:n ylläpitämä Effector maksujärjestelmä. Effectorin avulla voidaan määritellä maksutapa ja seurata sekä raportoida henkilökohtaisen budjetin käyttöä. Effector toimii yhdessä Palse.fi-portaalin kanssa. Palse.fi-portaali on asiakkaiden ja palveluntuottajien käyttöliittymä järjestelmään. Palse.fi-portaalissa asiakas voi etsiä palveluita, vertailla palveluntuottajia, tarkistaa palvelusetelin tai maksusitoumuksen tiedot ja seurata käytettävissä olevien palvelujen määrää. Palveluntuottajat hallinnoivat portaalissa mm. toteutuneet palvelutapahtumat ja laskutuksen. Hankkeen aikana tuotettiin myös Effector- henkilökohtaisen budjetoinnin sääntökirja sekä pelisäännöt työntekijöille HB: n toteutuksesta. Molempia asiakirjoja täydennetään ja muokataan jatkuvasti käytännön asiakastyöstä esille tulevien tarpeiden mukaan.

Kaikki kriteerit täyttävät palveluntarjoajat voivat liittyä järjestelmään. Asiakas valitsee palveluntuottajan hyväksytyjen palveluntuottajien joukosta. Sopivan tuen toimintamallin jalkauttaminen on aloitettu syksyn 2021 aikana. Jalkauttaminen tapahtuu vuorovaikutuksessa Essoten vanhus- ja vammaispalvelujen johdon sekä työntekijöiden kanssa.

5.2 Henkilökohtaisen budjetoinnin prosessi

Henkilökohtaisen budjetoinnin prosessi perustuu voimassa olevan lainsäädännön mukaisiin vaiheisiin. Mainostoimistolta tilattiin asiakasprosessin, Sopivan tuen toimintamallin ja henkilökohtaisen budjetoinnin prosessikuvaukset visuaalisena tuotoksena.

Kuva 8. Essoten nykyisen asiakasprosessin vaiheet. (Kuvan sisältö tekstimuodossa liite 3)

Ennen tapaamista asiakkaalle tarjotaan mahdollisuus tutustua palvelutarpeen arviointi ja -suunnittelulomakkeisiin tapaamiseen valmistautumiseksi ja annetaan tietoa tapaamisen sisällöstä ja käsiteltävistä asioista.

Henkilökohtaisen budjetoinnin prosessi etenee vammaispalvelun asiakasprosessin vaiheiden mukaisesti. Asiakstapaamisessa omatyöntekijä tekee vuorovaikutuksessa asiakkaan kanssa kirjalliset suunnitelmat. Uusille asiakkaille tehdään palvelutarpeen arviointi. Nykyisille asiakkaille, joiden olemassa olevat palvelut eivät vastaa enää asiakkaan tarvetta, päivitetään palvelusuunnitelma. Tarvittaessa on tärkeää tukea asiakasta hänen omalla suostumuksellaan kommunikoinnissa ja vuorovaikutuksessa, esimerkiksi läheisen, tukihenkilön tai avustajan tukemana, vaarantamatta kuitenkaan asiakkaan omaa kuulluksi tuleamista. Palvelutarpeen arviointi- tai suunnitelmaa tehdessä käytetään asiakkaan ja omatyöntekijän vuoropuhelun tueksi tukisuunnitelmaa. Sen avulla selvitetään asiakkaan oma mielipide ja toiveet avun sekä tuen tarpeesta. Tukisuunnitelmaan kir-

jataan asiakkaan tavoitteet, tuki ja palvelut sekä mahdolliset riskit ja miten toimitaan, kun asiakkaan palvelutarve muuttuu. Tukisuunnitelma tukee myös asiakkaan omaa päätöksentekoa.

Mikäli arvioinnin tai suunnitelman perusteella syntyy vammaispalvelujen tarve ja asiakkuus, tutustutaan vammaispalvelujen järjestämistapoihin ja jatketaan nimenomaisen omatyöntekijän, asiakkaan ja mahdollisen tukihenkilön kanssa yhteistyössä arvioimalla vastaako hänen tarpeeseensa perinteisellä mallilla järjestetyt vammaispalvelut vai henkilökohtaisella budjetoinnilla järjestetyt palvelut. Henkilökohtaisella budjetoinnilla voidaan järjestää asiakkaan kaikki vammaispalveluna myönnetty palvelut tai osa hänelle myönnettyistä palveluista.

Mikäli asiakkaan kanssa päädytään järjestämään hänen palvelunsa yksilöllisesti henkilökohtaisen budjetoinnin avulla, tutustutaan tarkemmin henkilökohtaiseen budjetointiin.

Kun palvelut päädytään järjestämään henkilökohtaisella budjetoinnilla, tulee asiakkaalla olla asiasta tarvittavat tiedot. Asiakkaan ja mahdollisen tukihenkilön kanssa syvennyttään henkilökohtaiseen budjetointiin esitteiden, ohjevideon ja selkomateriaalien kautta. Seuraavaksi tutustutaan Effector-maksujärjestelmään, joka toimii yhdessä Palse.fi-portaalin kanssa. Palse.fi-portaalissa asiakas voi etsiä palveluita, vertailla palveluntuottajia, tarkistaa palvelusetelin tai maksusitoumuksen tiedot ja seurata käytettävissä olevien palveluiden määrää. Tässä vaiheessa on tärkeää voida varata useampi tapaaminen, koska asiakkaan tulee olla tietoinen henkilökohtaisen budjetoinnin sisällöstä, käytöstä, reunaehdoista ja riskeistä.

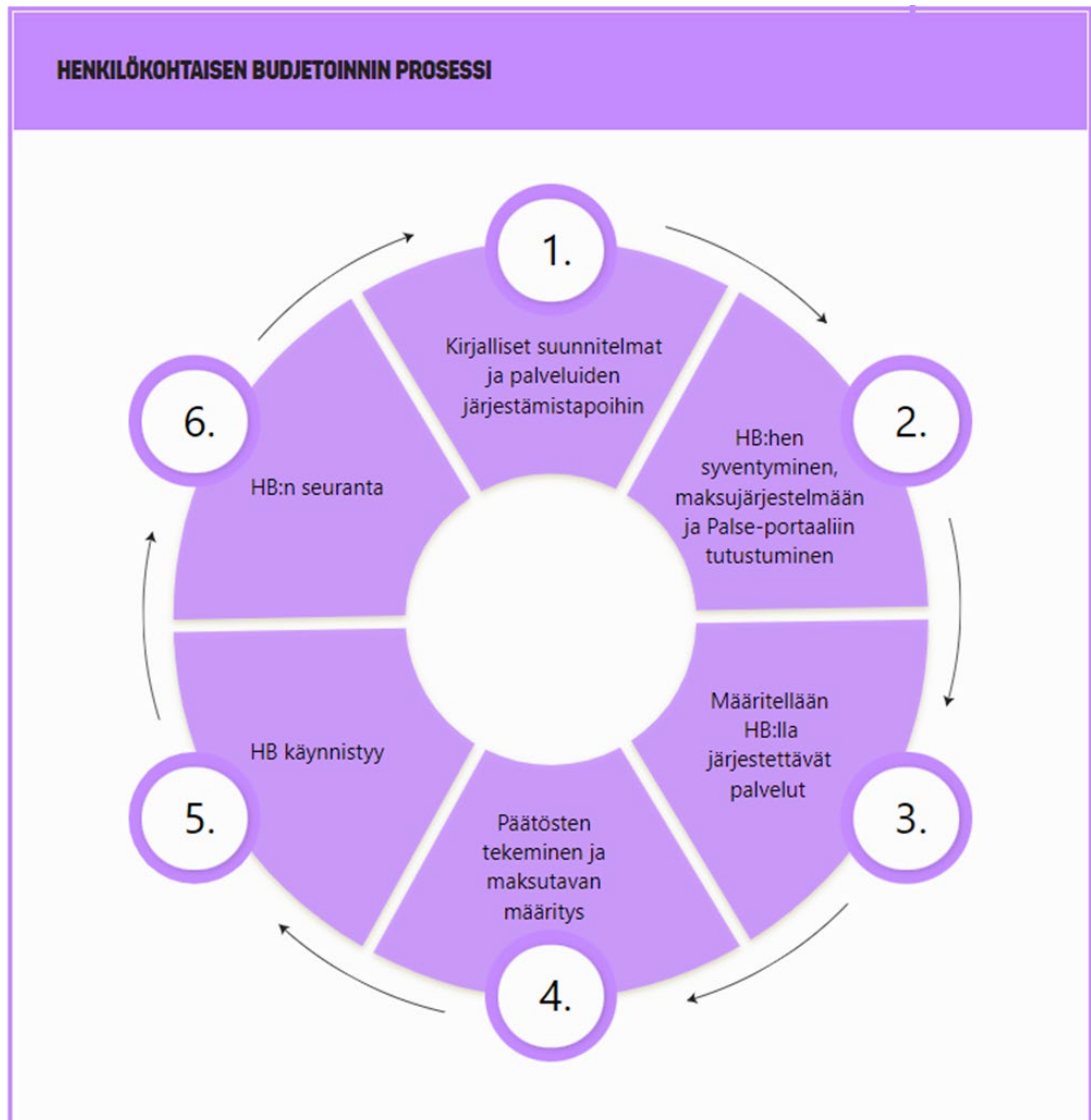
Henkilökohtainen budjetointi määritetään palvelukohtaisesti. Palvelut määritellään niistä vammaispalveluna myönnettävistä palveluista, jotka järjestetään henkilökohtaisen budjetoinnin avulla tai mihin palveluihin asiakas on ilmaissut haluavansa muutosta. Henkilökohtaiselle budjetoinnille tulee olla perusta ja edellytys lähtien asiakkaan palvelutarpeesta. Asiakkaan oma mielipide huomioidaan palvelukohtaisesti. On tärkeää keskustella, millaiset palvelut tai ratkaisut vastaisivat hänen näköiseensä palvelukokonaisuuteen. Palveluita määriteltäessä huomioidaan asiakkaan itsemääräämisoikeuden toteutuminen, valinnan vapaus ja tasa-arvon edistäminen. Asiakkaan kanssa tehdyn henkilökohtaisen budjetoinnin ehdotuksen pohjalta määritellään ja lasketaan henkilökohtaiselle

budjetille arvo. Henkilökohtainen budjetti tarkoittaa varoja, jotka asiakkaalla on käytettävissä suunnitelmassa määritellyn palvelutarpeen ja sovittujen reunaeh-
tojen mukaisesti.

Omatyöntekijä tekee asiakkaalle kirjalliset päätökset vammaispalveluna järjes-
tettävistä palveluista. Erilliset päätökset tehdään myös henkilökohtaisella bud-
jetoinnilla järjestettävistä palveluista. Päätökset tehdään voimassa olevan lain-
säädännön mukaisesti sosiaalihuollon asiakastietojärjestelmään. Päätökset
ovat valituskelpoisia hallintopäätöksiä. Asiakkaalle määritellään millä tavoin
henkilökohtaisella budjetoinnilla järjestettävän palvelun maksu hoidetaan, esi-
merkiksi maksusitoumuksella tai palvelusetelillä. Henkilökohtaisen budjetin
määrä määritellään yhdessä siten, että se on riittävä asiakkaalle lain mukaan
kuuluvan palvelun järjestämiseen. Päätöksessä todetaan myös mille ajalle hen-
kilökohtaisen budjetoinnin päätös on voimassa. Effector- maksujärjestelmään
tehdään maksutavan mukainen päätös, jossa määritellään palvelu, summa, asi-
akkaan valitsema palveluntuottaja ja aikaväli. Asiakas saa tehdyistä päätöksistä
aina omat kappaleensa.

Tämän jälkeen henkilökohtainen budjetointi käynnistyy. Asiakas valitsee itse
palveluntuottajan. Järjestetään asiakkaan valitsemat palvelut ja tuen muodot
henkilökohtaisen budjetoinnin avulla tuotettuna.

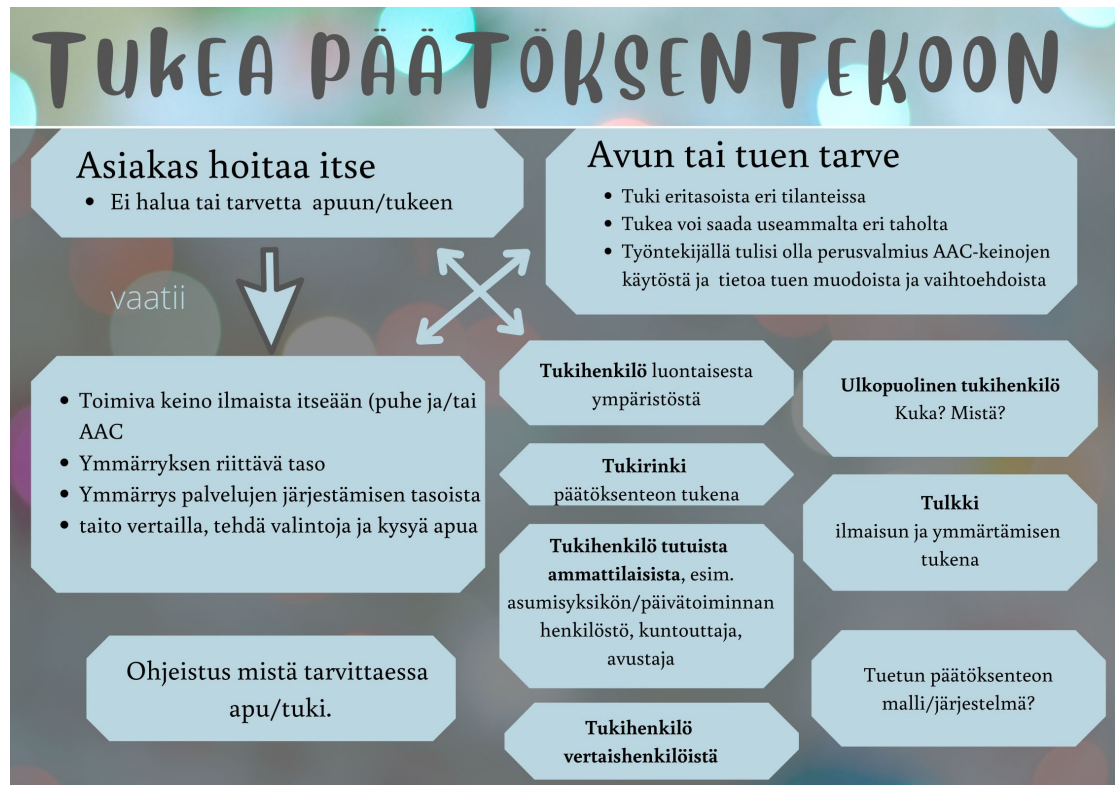
Seuranta tapahtuu omatyöntekijän toimesta, joka seuraa prosessia ennalta so-
vitusti asiakkaan kanssa. Aluksi seurannan tulee olla riittävän tiivistä ja asiak-
kaalla on mahdollisuus olla yhteydessä omatyöntekijään hyvinkin matalalla kyn-
nyksellä. Seurannassa arvioidaan henkilökohtaisen budjetoinnin käyttöä ja vai-
kutuksia sekä sillä saavutettavia tuloksia. Työskentelyä helpottaa asiakkaan
tunteminen ennalta. Asiakas ja mahdollinen tukihenkilö voivat seurata henkilö-
kohtaista budjettia reaaliajassa Palse.fi-portaalissa. Työntekijän on pystyttävä
seuraamaan myös henkilökohtaisen budjetoinnin käyttöä ja tunnistamaan
ajoiissa, mikäli asiakas ei pysty käyttämään sovitusti henkilökohtaista budjetoin-
tia. Henkilökohtainen budjetointi on prosessi, jota työtetään vuorovaikutuk-
sessa asiakkaan kanssa sopivaksi palvelukokonaisuudeksi.

Kuva 9. HB-prosessin vaiheet. (Kuvan sisältö tekstimuodossa liite 3)

5.3 Tuen muodot

Sopivan tuen toimintamallin keskeisenä ja koko vammaispalvelun asiakasprosessin kantavana ja läpileikkaavana teemana on yksilöllinen, oikea-aikainen ja riittävä tuki. Tuki kattaa toimintamallissa sekä tuen itse prosessissa toimimiseen että päätöksentekoon ja kuulluksi tulemiseen. Sopivan tuen toimintamallissa oleellista on olla selvillä asiakkaan tarvitsevan kommunikation- ja päätöksenteon tuen toiveista ja tarpeista. Hankkeen aikana valmisteltiin tukisuunnitelmaa, jota kehittää edelleen Essotella aloittava HB-koordinaattori. Tukisuunnitelman luonnos löytyy liitteistä (Liite 7).

Kuva 10. Tukea päätöksentekoon. (Kuvan sisältö tekstimuodossa liite 3)

Sopivan tuen toimintamallin ohjemateriaaleissa on huomioitu eri tavoin kommunikoiivat ja kognitiiviselta tasoltaan erilaiset henkilöt. Lopputuotoksina on tuotettu selkokieliä ja selkokuvitettuja asiakkaiden materiaaleja seuraavista aihepiireistä: vammaispalvelut, vammaispalvelujen järjestämisen tavat, sopivan tuen toimintamalli ja minun henkilökohtainen budjettini. Materiaalit on työstetty informatiivisiksi, mutta samalla mahdollisimman selkeiksi ja ymmärrettäviksi. Tekstimuotoista materiaalia tukevat selkokuvittaja Sini Myllylän selkokuvat. Kuvitukset on tuotettu tilaustyönä omiin selkoteksteihimme. Olemme saaneet vaikuttaa kuvituksen ulkonäköön koko kuvitusprosessin ajan. Selkomateriaaleille on hankittu Selkokeskuksen virallinen selkotunnus. (Liite 8 Kuvitusmateriaali)

Tukihenkilöiden käyttöä asiakkaan tukena erilaisissa vuorovaikutus- ja kommunikointitilanteissa on tarkasteltu sekä olemassa olevien toimintatapojen että mahdollisten uusien ja uudistuvien tapojen kautta. Hanketyöskentelymme aikana olemme tulleet siihen johtopäätökseen, että tukihenkilöille on tarvetta. Tukihenkilön tarve ja suhde asiakkaaseen tulee arvioida aina yksilöllisesti ja tapauskohtaisesti. Joissain tilanteissa on tarve tutulle henkilölle, joka hallitsee kommunikointikeinot, tuntee asiakasta ja hänen arkeaan, kun taas joissain tilanteissa on erittäin tärkeää saada tukihenkilöksi objektiivinen ja ulkopuolinen

henkilö. Tällainen riippumaton tuen antaja mahdollistaisi asioiden objektiivisen käsittelyn ja mielipiteen selvittämisen sekä päätöksenteon silloin, kun henkilöllä on valmiudet toimia itselleen vieraan ihmisen tukemana. Toimimiseen vaikuttavat vammaisuuden muoto, kognitiivinen taso ja käytössä olevat kommunikoinnin keinot. Sopivan tuen toimintamalliin kuuluu vahvasti ohjaus ja kartoitus kullekin henkilölle sopivasta tukihenkilöstä; oli se sitten osa asiakkaan luonnollista verkostoa tai ostettu palveluna.

Hankkeen tilaisuuksissa tuli esille, että vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelu voi olla merkittävä vaihtoehto puolueettoman ja riippumattoman kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen tuen tarjoajana. Vammaisten tulkkauspalvelua järjestää Kansaneläkelaitos. Palvelu on asiakkaille maksutonta. Tulkin tehtävä on toimia puolueettomana viestin välittäjänä. Puhevammaisten tulkin keskeistä ammattitaitoa on tukea ja kannatella asiakasta kommunikointitilanteessa ja edistää osaltaan asiakkaan ymmärtämistä ja kuulluksi tulemistä.

Tukirinkikokeilu on toteutettu yhteistyössä toisen alueellisen hankkeen, Eteva-kuntayhtymän Silta omannäköiseen elämään, kanssa. Yhteistyöpinta löytyi hankkeiden tuetun päätöksenteon teemojen välillä heti alkuvuonna 2021 ja tukirinkipilotit käynnistyivät molemmilla alueilla alkukeväästä 2021. Sopiva-hankkeessa on pilotoitu tukirinkejä (Circle of Support) yhteensä neljän asiakkaan ja heidän verkostoistaan muodostettujen tukirinkien kanssa. Pilottiin on kuulunut sekä perehtymistä tukirinkimalliin että yhteisiä kokoontumisia erilaisten toiminnallisten keinojen äärellä. Tukiringit etenivät suunnitellussa aikataulussa ja innokkaissa sekä eteenpäin vievissä tunnelmissa. Etäyhteyksiä on hyödynnetty. Tukirinkipilotissa on saatu kokemuspohjaista tietoa siitä, voisivatko tukiringit olla yksi keino vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten tuetun päätöksenteon järjestämiseksi. Tukirinkikokeilun rakenne ja yhteenveto sekä kokeilusta tuotettu artikkeli löytyvät liitteestä (Liite 9). Tukirinkien pilotoinnissa on saatu ohjausta Kehitysvammaliiton Tikoteekin asiantuntijoilta. Yhteistyössä heidän ja Silta-hankkeen kanssa saimme yhteistyöpinnan Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke – Sokran kanssa. Tukirinki-toimintatapamalli liitetään yhdeksi osallisuuden palaseksi Innokylässä alkuvuoden 2022 aikana.

Vertaistukijoiden mahdollisuuksia on kartoitettu kevyesti tarkastelemalla jo muualla maassamme käytössä olevia tapoja toteuttaa vertaishenkilöiden

osuutta ja roolia tuetun päätöksenteon järjestämiseksi. Sopiva- hankkeen tuloksen ei ole ehtinyt syntyä tähän osioon valmista ehdotusta, mutta kannatamme ehdottomasti tämän osa-alueen yhteiskehittämistä jatkossa järjestötoimijoiden kanssa alueellamme.

Hankkeen osatoteuttaja Vaalijalan kuntayhtymä tilasi Sopiva-hankkeelle hankesuunnittelija Heidi Laurilalta sosiaalialan ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyönä kirjallisuuskatsauksen kehitysvammaisten tuetun päätöksenteon nykytilasta ja käytössä olevista keinoista ja menetelmistä. Opinnäytetyö *Kehitysvammaisten tuetun päätöksenteon nykytila, toteutuminen ja osallisuus omannäköiseen elämään. Integratiivinen kirjallisuuskatsaus.* - valmistui marraskuussa 2021 ja työ esiteltiin Sopiva- hankkeen Vaalijalan päätöswebinaarissa 4.11.2021. Opinnäytetyön tuloksia on hyödynnetty osana Sopiva-hankkeen päätöksenteon tuen kokonaisuuden työstämistä.

5.4 Henkilökohtainen budjetointi tehdään yhdessä

Henkilökohtaisen budjetoinnin järjestämistä selvitettiin asiakkaiden ja läheisten sekä palvelunjärjestäjien ja -tuottajien näkökulmasta keväällä 2021 haastattelujen avulla. Haastatteluista saatiin erinomaista tietoa vammaissosiaalityön palvelukokemuksista, hyvistä käytännöistä sekä kehittämisen kohteista.

Vammaissosiaalityössä on tärkeää asiakkaan kohtaaminen ja kuulluksi tuleminen sekä asiakkaan kokonaisvaltaisen tilanteen huomioiminen. Asiakkaiden tyytyväisyyttä lisää itsemääräämisoikeus, osallisuus sekä oman työntekijän pysyminen samana. Kun palvelut järjestetään henkilökohtaisen budjetoinnin avulla, toivotaan asiakkaan kanssa tehtävään työskentelyyn enemmän aikaa sekä riittävää tukea asiakkaan läheisille.

Järjestäjän näkökulmasta henkilökohtainen budjetointi lisää asiakkaan osallisuutta ja omia vaikuttamis- ja päätäntämahdollisuuksia sekä itsemääräämisoikeuden toteutumista. Riittävä ajankäyttö asiakkaiden kanssa on tärkeää, oma työntekijän nimeäminen sekä tarvittavan tuen järjestäminen päätöksentekoon esimerkiksi tukihenkilön avulla ja kommunikaation tuella. Merkittävää on myös saada valtakunnallinen yhteneväinen linja ja toimintamalli henkilökohtaiselle

budjetoinnille. Henkilökohtainen budjetointi ei sovi kaikille asiakkaille eikä kaikkiin palveluihin, siksi selkeät reunaehdot ovat tärkeitä.

Tällä hetkellä toimivina asioina vammaispalveluissa nähdään hyvä palvelujen saatavuus ja toimivuus. Vammaispalveluja kehitetään aktiivisesti sekä tehdään moniammatillista työtä eri toimijoiden kesken sekä yhteistyötä omaisten kanssa. Asiakastyössä huomioidaan asiakaslähtöisyys, yksilölliset palvelut ja päätökset, sekä asiakkaan osallistaminen omien palvelujen suunnitteluun ja päätöksentekoon. Vammaispalveluissa on ostopalveluja ja yhtenä kehittämis-kohteena onkin oman toiminnan lisääminen. Palvelujen tuottamisessa on vielä alueellisia eroja ja on tärkeää, että palvelut pystytään tuottamaan tasa-arvoisesti kaikille asiakkaille asuinkunnasta ja -alueesta riippumatta.

Henkilökohtaisen budjetoinnin toimivuus suhteessa nykyisiin palveluihin näkyisi palvelujen monipuolistumisessa ja valinnanvapauden lisääntymisessä. Henkilökohtainen budjetointi voi sopia esimerkiksi niille asiakkaille, jotka ovat olleet tyytymättömiä nykyisiin palveluihin, tai palvelut eivät ole vastanneet asiakkaan palveluntarpeisiin. Esimerkkejä henkilökohtaisella budjetoinnilla järjestettävistä palveluista voisivat olla päiväaikainen toiminta, harrastetoiminta sekä kuljetuspalvelut. Ennaltaehkäisevien ja oikea-aikaisten palvelujen järjestäminen on tärkeää. Asiakkaiden riittävä tietoisuus palveluista auttaa heitä omien palvelujen suunnittelussa.

Henkilökohtaisen budjetoinnin palvelumallin käyttöönotto edellyttää sekä ammattilaisten että asiakkaiden kouluttamista ja opastamista. Asiakkaiden tulee tietää, mitä henkilökohtainen budjetointi tarkoittaa ja millainen rooli, vastuut ja velvollisuudet asiakkaalla itsellään on. Henkilökohtaisen budjetoinnin palvelumallissa asiakas voi päättää omista asioistaan enemmän ja palvelu on asiakaslähtöisempää. Asiakkaan rooli muuttuu merkittävämmäksi ja ote omien asioiden hoitamiseen muuttuu aktiivisemmaksi, asiakkaita tulee enemmän "oman elämänsä asiantuntijoita". Asiakkaan omatyöntekijä osallistuu enemmän ja aktiivisemmin asiakkaan palvelutarpeen arviointiin ja palveluiden järjestelyyn. Läheisen ja omaisen rooli on myös tärkeä huomioida henkilökohtaisen budjetoinnin järjestämisessä. He voivat osallistua päätöksentekoon, mutta on ehdottoman tärkeää, että vammaisen henkilön oma ääni tulee kuuluviin. Joissain tilanteissa asiakkaalle on parempi järjestää ulkopuolinen, puolueeton tuki.

Haasteina ja riskeinä nähdään palvelujen saavutettavuus, oikea mitoitus ja kohtuullisuus, budjetin suuruus ja rahankäyttö. Riskeinä nähtiin myös henkilökohtaisen budjetoinnin mahdolliset väärinkäytökset. Ajatuksia herättivät myös henkilökohtaisen budjetoinnin lainsäädäntö, pelisäännöt, reunaehdot sekä palveluiden tasapuolisuus.

Palveluntuottajien näkökulmaa henkilökohtaisesta budjetoinnista ei saatu selvitettyä laajasti, koska palveluntuottajien osallisuus HB-toimintamallin työstämiseen oli vähäistä. Palveluntuottajien palvelutarjontaan kuuluu mm. kotihoito, kotikuntoutus sekä omaishoitoon liittyvät palvelusetelipalvelut. Palveluntuottajilla on halutessaan valmiudet ja osaamista muuttaa toimintaa nopeastikin kysynnän mukaan. Mikäli palveluntuottaja tietää ajoissa tulevaisuuden tarpeista, pystytään rekrytointia kohdistamaan tarpeen mukaan. Tärkeänä koettiin muistilista, jossa näkyy henkilökohtaisen budjetoinnin toimintamalli, tarvittavia yhteystietoja ja linkkejä. Palveluntuottajat toivat esiin huolen henkilökohtaisen budjetoinnin vaikutuksista omaan toimintaan ja sen, ettei henkilökohtaisen budjetoinnin toimintamalli tuota uusia asiakkaita. Palveluntuottajat toivat esille huolen, että toimintamalli saattaa aiheuttaa paineita liian alhaiselle hintatasolle.

6 KOHTI SUOMEN TOIMINTAMALLIA

Vammaispalveluissa tulee jatkossa kiinnittää huomiota tavoitteiden määrittelyyn siten, että kustannus- ja hyvinvointivaikutukset olisivat mitattavissa. Tietojärjestelmiä tulee edelleen kehittää siten, että asiakaskohtainen raportointi on mahdollista, että ne tukevat mittareiden käyttöä ja kustannusten seuranta. Kustannuksia ja vaikutuksia tulee arvioida myös nykykäytännön kohdalla, jotta jatkossa voidaan tehdä vertailua näiden järjestämistapojen välillä. Kustannusten ja vaikutusten seuranta ja arviointi hyödyttää tiedolla johtamista. Ehdotuksia käytettävistä mittareista on hanketyön aikana tehty. Näitä ovat olleet esimerkiksi ASCOT-mittari sosiaalipalvelujen vaikuttavuuden ja elämänlaadun mittaamiseen. Uuden mittariston käyttöönotto on aikaa vievä prosessi. Sopivan tuen toimintamallin käyttöönoton aikaan olisi suositeltavaa sopia muutama yksilön kokemusta ja mahdollista muutosta kartoittava kysymys, joilla toimintamallin vaikutuksesta olisi heti alusta asti saatavilla tietoa.

Hanketiimi valmisteli loppuvuoden aikana kysymyspatteriston, jotka esitetään kaikille henkilökohtaisen budjetin käyttöön ottaville asiakkaille ennen henkilökohtaisen budjetoinnin käynnistymistä sekä tietyin väliajoin sen toteutuessa. Näin voidaan arvioida asiakkaan hyvinvointivaikutuksia. Asiakkaan tukisuunnitelma ja palvelusuunnitelma sisältävät myös näitä hyvinvointivaikutuksen arvioinnin elementtejä.

Ehdotamme tulevaisuudessa alueellamme, myöhemmin hyvinvointialueellamme, käyttöönotettavaksi hankkeessa toimivaksi todettua Kehittämö-tyyppistä yhteiskehittämisen mallia. Tässä mallissa voitaisiin kutsua eri toimijoita yhteen kuulemaan, keskustelemaan, kehittämään ja oppimaan verkostossa ennalta määritetystä aiheesta. Kehittämö-tyyppinen, digitaalisia ratkaisuja ja etäyhteyksiä hyödyntävä malli olisi kevyt järjestää ja organisoida eikä vaatisi matkustamista.

Alueella voitaisiin ottaa käyttöön ns. asiakasraatitoiminta palvelujen kehittämisen tueksi. Palvelujen käyttäjä tietää parhaiten, mitä ja minkälaisia palveluja tulevaisuudessa tarvitaan. Asiakasraatitoimintaa kannattaa jatkossa järjestää ns. hybridimallilla eli Kohtaamo-kahvilatyypisesti, mutta mahdollistaen myös osallistumisen verkon kautta.

Henkilökohtaisen budjetoinnin käyttöönotto on mahdollisuus laajentaa ja lisätä paikallista palvelutarjontaa. Kehittämisideana palveluntuottajille voisi olla, että he toisivat omia erilaisia palveluita asiakkaille testattavaksi, jolloin palveluvalikoima voisi mahdollisesti kasvaa, esim. päivätoiminnan toteuttaminen. Palveluntuottajien kanssa tulee tehdä tiivistä kehittämistyötä ja tuoda heidän tietoisuuteensa henkilökohtaisen budjetoinnin mahdollisuuksia sekä asiakkailta nousevia uusia palvelutarpeita. Tulevaisuudessa palveluntuottajina voivat ehkä laajamittaisemmin toimia myös muut kuin perinteisiä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja tuottavat tahot.

Alueen kunnat voisivat osallistua vammaisten osallisuuden lisäämiseen esimerkiksi mahdollistamalla vammaisten henkilöiden ja heidän avustajiensa osallistumisen kunnan järjestämiin kulttuuri- ja liikuntatapahtumiin "vammais-kortilla" ilmaiseksi. Hyviä malleja on olemassa esimerkiksi Vantaalla.

Vertaistukitoiminnan kehittäminen näyttäytyy hankkeen jälkeen keskeisenä tuen kehittämisen keinona. Vertaishenkilöiden koulutus ja vertaistuen koordinointi vaatii suunnittelua, mutta siitä on hyviä kokemuksia eri puolilta Suomea. Vammaisten henkilöiden digiosaamisen lisääminen nähdään hankkeessa myös tärkeänä. Ohjauksen ja koulutuksen kautta voidaan lisätä vammaisten henkilöiden valmiuksia käyttää digitaalisia alustoja osana omien palvelujen- ja asioiden hoitoa. Paikalliset järjestötoimijat tulee ottaa mukaan kehittämään vertaistukitoimintaa ja huomioida heidän mahdollisuutensa toimia muutenkin henkilökohtaisella budjetoinnilla tuotettavissa palveluissa.

Kansallinen HB-hanke päättyy vuoden 2021 lopussa. Sopivan tuen toimintamallia ja henkilökohtaisen budjetoinnin prosessia kehitetään edelleen alueellisesti. Valtakunnallinen henkilökohtaisen budjetoinnin kehittämistyö etenee loppuvuoden aikana THL:n ministeriölle jättämänä lakiesityksenä. Tämä vaikuttaa paikallisen mallin kehittymiseen edelleen. Lakiesitys löytyy THL:n HB-hankkeen verkkosivuilta hankkeen päätyttyä loppuvuonna 2021.

7 POHDINTAA

Vammaispalvelujen ammattilaisten työkuorma on vaikuttanut omalta osaltaan kehittämistyöhön osallistumiseen. Tämä on näyttäytynyt sekä mahdollisuuksiin osallistua hankkeemme järjestämiin tilaisuuksiin että innostukseen ottaa osaa keskusteluun tai kommentoida esitettyjä asioita tai materiaaleja. Hankevuoden aikana olemme myös seuranneet vammaissosiaalityön ammattilaisten vaihtuvuutta. Tämä herättää huolta tulevan toimintamallimme jalkauttamisen ja jälleen kehittymisen suhteen.

Henkilökohtainen budjetointi järjestämistapana ja Sopivan tuen toimintamalli kokonaisuudessaan ei lähtökohtaisesti tähtää kustannusten alentamiseen. Kustannus- ja hyvinvointiasioita tarkasteltuamme yhdessä yhteistyökumppaneidemme kanssa voimme katsoa tulevaan tässä suhteessa varovaisen toiveikkaina. On todennäköistä ja mahdollista, että oikea-aikaiset, yksilöllisesti mitoitettut palvelut tuottavat hyvinvointia tukevia vaikutuksia ja pidemmällä aikajänteellä tarkasteltuna hillitsevät yllättäviä kustannusten nousuja.

Sopiva- hankkeen työskentelyn aikana olemme usein pysähtyneet pohtimaan sekä nykyisiä että tulevaisuudessa käytössä olevia resursseja toteuttaa kehitettyä toimintamallia. Asiakkaiden yksilöllinen kohtaaminen ja sopivien palvelujen räätälöiminen vaatii aikaa. Sopivan tuen toimintamallin elementit tulee kytkeä ja sitoa osaksi nykyisiä prosesseja. Olemassa olevia prosesseja hyödyntäen haastamme miettimään uusia tapoja kuulla ja kohdata asiakkaita nykyistä paremmin. Jatkossa kannattaa kysyä, mitä sinä tarvitset tai haluat helpottamaan arkeasi sen sijaan, että kerrotaan tarjolla olevat vaihtoehdot valmiina. Asiakkaalle tulee järjestää riittävä tuki tapaamisiin.

Sopivan tuen toimintamallia kehitettäessä olemme pitäneet yksilöllisen kommunikoinnin- ja päätöksenteon tukea läpileikkaavana teemana niin toimintamallin kokonaisuuden kuin itse henkilökohtaisen budjetoinnin prosessin näkökulmasta. Aito vammaisen henkilön osallisuus ja oman mielipiteen kuuleminen lähtee siitä perusasetelmasta, että hänet kohdataan kaikissa sosiaali- ja terveyspalveluissa toimijana, ei kohteena. Aito kuuleminen edellyttää ymmärrystä vammaisuudesta, puhevammaisuuden ilmenemismuodoista sekä menetelmäosaaamista kuulemisen ja mielipiteen selvittämisen osalta. Sopiva- hanke on ollut iloinen ehdotuksesta saattaa tuetun päätöksenteon pykälä viimein lakiin saakka VALAS3-lain edetessä. Se olisi uusi iso askel YK:n vammaissopimuksen mukaisiin toimenpiteisiin tuetun päätöksenteon saralla.

Kaiken kaikkiaan olemme onnistuneet saavuttamaan hankesuunnitelmasamme määritellyt tavoitteet ja hieman enemmänkin. Olemme mallintaneet alueellemme sopivan ja nykylainsäädännön puitteissa käyttöönotettavan Sopivan tuen ja Essoten henkilökohtaisen budjetoinnin mallin. Olemme tarkastelleet kehitystyön aikana eri toimijoiden rooleja, kustannus- ja hyvinvointivaikutusten merkitystä, mittaamista sekä seurantaa ja olemme esittäneet alueellemme jatkossa sopivaa yhteiskehittämisen työtapaa. Olemme onnistuneet kuulemaan vammaisia henkilöitä, heidän läheisiään sekä alueemme eri toimijoita vammaisten palveluiden äärellä sekä järjestötoimijoiden kentällä. Olemme kokeilleet käytännössä vaikeimmin vammaisten henkilöiden tuetun päätöksenteon toteuttamista. Olemme koonneet keinoja päätöksenteossa tukemiseen ja tarjonneet koulutusta ja työpajoja aiheesta. Tuettu päätöksenteko ei ole irrallinen tapah-

tuma, vaan kaikki arkinen valintojen ja päätösten tukeminen opettaa ja valmentaa tekemään elämässä erilaisia päätöksiä oikeanlaisella, yksilöllisellä ja riittäväällä tuella.

Aikataulu toi välillä haasteita työskentelyyn muun muassa yhteistyökumppaneiden kanssa. Sopiva-toimintamallin luomiseen meni suurin osa hankeajasta ja se valmistui vasta syksyllä 2021. On ymmärrettävää, että yhteistyökumppaneiden oli haastavaa tuottaa omia raporttejaan ja hankkeen osa-alueita kesken-eräisestä toimintamallista. Tästä saimme aivan aiheellista palautetta. On varmasti ollut hankalaa tuottaa roolikarttoja tai raporttia toimintamallin vaikutuksista hyvinvointiin ja kustannuksiin, kun toimintamallia ei ole vielä ollut. Jälkiviisaana voi todeta, että ammattikorkeakoulujen yhteistyötä olisi voinut painottaa enemmän kesän 2021 jälkeiseen aikaan, jolloin toimintamalli alkoi muodostua suunnitelmasta malliksi.

Haluamme Sopivan toimintamallin toteuttavan asiakkaiden omannäköistä elämää ja mahdollistavan uusien ja erilaisten palvelujen avulla hyvän ja arvokkaan elämän. Sopivan toimintamallissa asiakas ja työntekijä ovat tasavertaisia asiantuntijoita henkilökohtaisen budjetoinnin palvelujen suunnittelussa ja toteutuksessa. Sopivan tuen avulla asiakas saa tehdä ja toteuttaa omaan elämään liittyviä ratkaisuja. Sopivan toimintamalli mahdollistaa asiakkaan aidosti kuulluksi tulemisen. Näin asiakkaan vastuu omaan elämään liittyvissä asioissa kasvaa. Henkilökohtainen budjetti määritellään niin, että se riittää asiakkaalle määriteltyihin palveluihin. Sopivan toimintamallissa toteutuu sosiaalityön ydin eli vuoro-vaikutus, kun palvelusuunnitelma rakennetaan hyvin ja sen ympärille valikoituvat tarvittavat ja sopivat palvelut.

LÄHTEET

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) 2021. Henkilökohtaisen budjetoinnin hanke. Henkilökohtaisen budjetoinnin sanasto. Julkaisematon sanasto.

Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos (THL) 2019. Tiedosta arviointiin. Tavoitteena paremmat palvelut. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus KYS erityisvastuualueella.

Päätösten tueksi 7/2019. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/138956/URN_ISBN_978-952-343-427-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/138956/URN_ISBN_978-952-343-427-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Pertin valinnan Sopiva elämä -video Etelä-Savon hyvinvointialueen YouTube-kanavalla <https://www.youtube.com/watch?v=nGFH898chuY>